

УДК 9.94

Гай–Нижник П. П.

доктор історичних наук, академік Української академії наук, старший науковий співробітник, Національний науково–дослідний інститут українознавства (Україна, Київ), Hai–Nyzhnyk@ukr.net

ІДЕЯ СОБОРНОСТІ Й УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ (1918–1919 РР.)

Висвітлюється втілення в життя ідеї соборності українських земель у Великій Україні, Галичині і Волині, Закарпатті і Буковині протягом кінця 1918 – початку 1919 років. В статті відтворюється складний шлях до політичного об'єднання українських етнічних країв, що перебували у складі різних держав в єдину Українську державу, аналізується процес, здійснення, зміст Акту Злуки УНР та ЗУНР та його наслідки.

Ключові слова: УНР, ЗУНР, соборність, українська державність.

Ідея Соборності генетично закладена в українцях з давніх давен. Від часів феодального дроблення Київської Русі вона стала однією з заporук збереження нашої державності та національного самоусвідомлення. У найважчі часи національної історії кращі сини України–Русі озброювалися нею для боротьби з зовнішніми ворогами та внутрішніми розкольниками. Сама ж ідея соборності немислима без ідеї державності, без національного поступу. Кращі провідники України – Володимир Великий і Ярослав Мудрий, Володимир Мономах і Ярослав Осмомисл, Роман Мстиславич і Данило Галицький, Богдан Хмельницький і Іван Виговський, Петро Дорошенко і Іван Мазепа в різні часи й за різних історичних обставин намагалися втілювати її в життя. Після втрат державної самостійності та в часи відродження державної організації Україною, в нашому народі ніколи не згасала ватра надії на відновлення державотворчого життя і відчуття належності до великої соборницької та єдинокровної нації.

Навіть будучи поділеними між кількома чужинними державами українці завжди вірили і сподівалися на національне об'єднання. Кращі з нас боролися й жертвували життям за здійснення цих мрій та сподівань. Після більш як століття по ліквідації Гетьманщини український народ був поділений між двома імперіями – Австро–Угорською та Російською.

Революційний 1917 рік в Росії змінив царат і українці, поряд з іншими народами, отримали історичний шанс відновити власну державність. На теренах Наддніпрянщини постала Українська Народна Республіка, яка вже наступного (1918–го) року ІV Універсалом Центральної Ради і на мирових переговорах в Бересті з країнами Почвірного блоку твердо заявила про соборницьку перспективу своєї державної політики. Українська Держава, що наприкінці квітня 1918 р. змінила УНР, у формі Гетьманату оголосила соборність історично–етнографічних земель офіційним курсом державотворчого поступу. Соборницька концепція гетьмана П. Скоропадського ставила за мету і була спрямована на об'єднання в єдиній Українській Державі Бессарабії, Придністров'я, Берестейщини, Гомельщини, Стародубщини, Курщини, Білгородщини, Рильщини, Донщини, Кубані, Криму, Холмщини, Карпатської України, Буковини, Підляшшя, Східної Галичини.

Національно–визвольний рух набирив потуги і на західноукраїнських землях. Революція 1918 р. в

Австро–Угорщині посилила надії українців Наддністров'я на здобуття права власного самовизначення, а факт існування державності у Великій Україні надавав їм впевненості у неминучості об'єднання нації в єдиній Українській Соборній Самостійній Державі.

Закарпаття і Буковина та соборницько–державотворчі процеси в Україні у 1918–1919 рр.

Новітнє національне пробудження закарпатських українців відбулося у 1918 р., що було пов'язано з загальним революційним процесом, який охопив Східну Європу, включаючи й Австро–Угорщину. Значимі державотворчі здобутки в Наддніпрянській Україні, значна активізація в напрямі національного самовизначення політичних сил українства передусім в Галичині та Буковині, широко відомі “14 пунктів” В. Вільсона, т.зв. Програми миру, з їх визначальною тезою “права нації на самовизначення”, де український народ на теренах Австрійської імперії хоча згадувався і опосередковано, спонукав поодинокі українські згуродження Закарпаття до активізації своїх дій. Однак, якщо в Австрії її уряд виявився безпорадним перед натиском національних сил, головним чином чехів та поляків (щодо українців, то до кінця 1918 р. все не виходило за рамки пустопорожніх обіцянок), то в Угорщині шовіністичні угорські сили і надалі намагалися відмежуватися від них [12, с. 300–319]. Зокрема, з боку угорського уряду та парламенту згадуваний принцип “самовизначення націй” небезпідставно розцінювався як небезпечний для існування Угорської держави.

Так, наприклад, у 1915 р. під час австро–німецьких переговорів щодо польського та українського питання й ймовірності утворення у складі Австрії української галицько–буковинської автономії, ця ідея знайшла підтримку з боку Угорщини, яка розглядала згадану проблему у відриві від закарпатських українців, розцінюючи її позитивно в руслі боротьби з місцевим москвофільством [35, с. 110–111]. В подальші роки Угорщина намагалася триматися осторонь від початку перетворення Австрії на федеративну державу, захищаючи свій статус унітарної угорської країни. Найменші вияви національних рухів викликали негативну реакцію та відповідну реакцію урядових структур. Траплялися випадки і прямих провокацій. Зокрема, у листопаді 1917 р. була інспірована маніфестація українців–мадяронів, які від імені муніципальних зборів марморощського комітату Угорщини, ініціювали хвилю протесту проти “української пропаганди”, яка підривала цілісність угорської держави. Маніфестанти вимагали від уряду рішучих дій аби відгородити “угорських русинів” від впливу “австрійських русинів” [21, с. 616–617].

В цьому контексті буде доречним нагадати, що галицьке політичне представництво українців вже наприкінці 1917 р., зустрічаючи перепони з боку польських сил та імперського центру, ультимативно заявляло у віденському парламенті про нагальну потребу побудови українського державного організму на основі традицій давнього українського Галицько–Волинського князівства. Причому, вказувалося, що ця територія, як частина неподільної спадщини всього українського народу, може як залишитися у складі

Австрії, так і за волею українців, бути влучена до УНР [24, с. 23]. Поступово до їх вимог залучався і український закарпатський регіон. Однак справа була суттєво ускладнена існуючим австро–угорським кордоном, бойовими діями Першої світової війни, а також слабкістю місцевого національного руху.

Невдовзі рішучий супротив Угорщини, незважаючи на наполягання УНР [15, с. 653] та галицько–буковинських національних політичних структур, став головним важелем, коли під час мирових переговорів у Бересті на початку 1918 р. українське Закарпаття було вилучене з обговорюваної проблеми утворення західноукраїнської національної автономії, яка обмежилася лише південноукраїнськими землями – Галичиною та Буковиною [42, с. 136]. Коли ж згодом стався розголос “Тамного договору між Австро–Угорщиною й Українською Народною Республікою в справі Східної Галичини та Буковини”, що призвело до урядової кризи, в угорському парламенті було внесено протест проти створення української провінції, а втілення подібного проекту – прямою загрозою інтересам Угорщини.

Саме за цих складних обставин відбувається поживлення національно–визвольного руху українців Закарпаття, які прагли долучитися до національно–визвольного руху українців інших теренів й отримати від них будь–яку допомогу. З метою розриву ізоляції та налагодження узгоджених дій до Віденського парламентського представництва українців Галичини та Буковини (УПР) у вересні 1918 р. вирушив професор А.Штефан. Як відомо, на той час якихось конкретних шляхів у напрямі вирішення українських державницьких спрямувань не було вироблено. Тому А.Штефан привіз до Ужгорода лише щире вітання від галичан, літературу та декілька тризубів як символів української держави. 9 жовтня 1918 р. після українського всенародного віча в Ужгороді було утворено український представницький орган – “Руську Народну Раду”. У прийнятій нею програмі головним завданням висувалося домагання створення автономії для української меншини Закарпаття. Однак ця інституція, зрештою як і інші, не спромоглася розгорнути свою роботу й налагодити ефективні зв’язки з Східною Галичиною та Великою Україною.

Саме в цей час, на початку жовтня 1918 р., коли офіційний Відень у переддень мирових переговорів з Антантою був вимушений визнати “14 пунктів” президента США В.Вільсона, з боку УПР (С.Петрушевич, К.Левицький) було виголошено низку заяв із вимогою негайного утворення української автономії в Австрії. В цих заявах було категорично зазначено, що у випадку невиконання цих вимог, українці, виходячи з права на самовизначення, домагатимуться прилучення всіх українських земель Австро–Угорщини, включаючи й угорське Закарпаття, до гетьманської Української Держави [24, с. 26; 45, с. 4554].

Водночас здійснюється національний рух і в Буковині. 13 жовтня 1918 р. у Чернівцях на конференції усіх українських партій Буковини було декламовано право на самоозначення для українського народу, який “разом з прочими Українцями Австро–Угорщини хочемо самі рішити про свою долю” [2]. Буковинці заявили також і

про те, що бажають в мирі і згоді “розійтися” із сусіднім румунським народом, й закликали румунський народ “не давати своєї руки для знасилування українського народу, так як і ми з свого боку свято прирікаємо поборювати всяке несправедливе рішення в нашу користь, яке звертало б проти Румунів” [2].

Українські політики краю твердо заявили: “Ми проголошуємо своє право на українські області Буковини, з їхнім одиноким осередком торгівлі і руху містом Чернівцями, яке з трьох сторін окружене чисто українськими областями, а тільки з четвертої припирає до мішаної, в якій сходяться всі торговельні шляхи з українських областей і в якій по Жидах ми творимо взгляду більшість.

Ми завзиваємо всі інші народи Буковини Жидів, Німців, Поляків допомогти нам перевести і також для меншостей корисний національний розділ краю” [2].

Буковинські українці виявили сподівання, що польсько–українське питання можна рішити тільки в порозумінню зацікавлених народів, а не насильством. Водночас було висунуто вимогу, аби уся австро–угорська Україна поладнала свої відносини до усіх народів загалом й до державної України вповні самостійно [2].

За кілька днів провідна українська газета “Буковина” у статті “Самоозначення народів і українці в Австрії” оприлюднила прагнення краян: “Наше жадане це своя власна держава Східної Галичини, українських областей Буковини та Угорщини. Від цього жадання ми не відступимо, це заявили недвозначно також наші делегати на недавній авдієнції у цісаря.

На 19 с[его] м[ісяця] зберуться до Львова українські установчі збори, збори мужів довір’я всіх українських областей австро–угорської монархії, які мають покликати до життя “Українську Національну Раду”, яка буде виконувати право самоозначення народу [3]. Українці Буковини також твердо і прямо заявили, що “за нашу землю положимо ми душу й тіло, ні п’яди своєї землі не відступимо, але й чужої не хочемо”, й що “за наші справедливі домагання положимо ми майно і кров” [3].

Важливе значення для розгортання державотворчого процесу українців Західної України мало створення національної конституанти – Української Національної Ради (УНРади) у Львові, яка 19 жовтня 1918 р. проголосила про утворення української держави. “Ціла етнографічна українська область в Австро–Угорщині, – говорилося в заяві, – зокрема, Східна Галичина з граничною лінією Сяну з влученням Лемківщини, північно–західної Буковини з містами Чернівці, Сторожинець і Серет та українська полоса північно–східної Угорщини – творить одноцілу українську територію” [20, с. 115–116]. Розпочалися заходи мирного перебрання влади від імперських властей для чого УНРадою були утворені ряд комісій – окрім Віденської, також і для Галичини й Закарпаття, а також Буковини. Під час роботи УНРади 19 жовтня 1918 р. до неї надійшла відозва від угорських українців, що засвідчувало про усвідомлення Закарпаттям своєї національної належності і зв’язку з усім українським народом. Ця відозва, зачитана привселюдно, закінчувалася такими словами: “Ви, наші рідні браття, повинні стати за нами і з’єднати з собою. Наш народ

дожидає того спасення, щоби раз вже висвободитися від ярма другого народу” [20, с. 118].

Виходячи з напруженої ситуації, пов’язаної з гострим національним суперництвом в самій Австро-Угорщині, непевного становища української державності в Наддніпрянській Україні, УНРада прийняла рішення утворити самостійну державу, котра, виходячи з розвитку подій, увійшла б до Соборної України або певний час знаходилася б у федеративному союзі з Австрією.

Втім, сусідні народи й чути не бажали про самовизначення українців. Так, наприклад, представники румунської імперської амбіції в Буковині не квапилися рахуватися з українцями. 27 жовтня 1918 р. румунська конституанта (Румунський національний комітет) у Чернівцях оголосила про приналежність цілої Буковини до Румунії. Українці краю висловили протест. Вже наступного дня (28 жовтня) одним з найпотужніших був протест студентів Чернівецького університету, які зібралися у залі Народного Дому в Чернівцях. Українська академічна молодь Чернівецького університету заявила, що стоїть за безумовне визнання права самовизначення усіх народів і “вітає заснування Української держави із земель Австро-Угорщини, заселених у переважаючій більшості українським народом, включно із поліцею Буковини та містами Сторожинцем і Серетом, і домагається негайного з’єднання всіх українських земель в єдиній суверенній українській державі” [44]. Студентство виявило обурення рішенням румунської конституанти як “нічим неоправданий замах певного круга румунської інтелігенції, щоби безправно віддати більшість українського населення на поталу самовільній владі румунського боярства і вискаже свій подив, що румунський нарід не виступає проти такої імперіялістичної політики своїх провідників, коли з української сторони не піднімається ніяких претензій на чужі землі” [44]. Молодь звернулася до Української Народної Ради “з жаданем, щоби ся поробили як найрішучіші заходи в справі перенесення всіх кадр українських полків на територію української держави і відкликана всіх офіцерів та мужви української народности з неукраїнських до українських полків” [44].

Досить скоро постала реальна загроза й з боку польських політичних сил, яка призвела до революційного виступу українців у Львові – Листопадового зриву, внаслідок чого 1 листопада 1918 р. виникла новітня українська державність – “Західно-Українська Народна Республіка”. Згідно її тимчасової Конституції (“Тимчасового Основного Закону про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії”, ухваленого Українською Національною Радою 13 листопада 1918 р.) були визначені її територіальні межі, а саме: “Простір Західно-Української Народної Республіки покривається з українською суцільного етнографічного областю в межах бувшої австро-угорської монархії – то є з українською частиною бувших австрійських коронних країв Галичини з Володимирією і Буковини та з українськими частинами бувших угорських столиць (комітатів): Спиш, Шариш, Земплин, Уг, Берег, Угоча і Марморос – як вона означена на етнографічній карті

австрійської монархії Карла барона Черніга, Ethnographische Karte der osterreichischen Monarchie, entworfen von Karl Freiherrn Czernig, herausgegeben von K. K. Direktion der administrativen Statistik. Wien 1855. Masstab 1:864.0” [38, с. 406–407]. У проголошених кордонах ЗУНР охоплювала територію у 70 тис. кв. км. з 6–мільйонним населенням, з яких українці склали понад 70% населення. Однак, як виявилось, ЗУНР отримала визнання лише з боку Української Держави. Починаючи з 1 листопада розпочалася збройна інтервенція Польщі, що дало початок затяжній польсько-українській війні в Галичині.

В Буковині ситуація також загострилася до краю. З огляду на становище що склалося, буковинська делегація Української Національної Ради звернулася із закликом до українського населення краю взяти участь у Всенародному вічу 3 листопада у Чернівцях. Депутати апелювали постановам національних держав на теренах колишньої Австро-Угорщини й, врешті, утворенням української державності з центром у Львові. У заклику йшлося до підготовки заміни колишньої австро-угорської адміністрації українською й проте, що треба всюди закладати організації “Самооборони” (“В кожному селі і місті повинен наш нарід бути згуртований коло “Самооборони”, щоби міцною злукою вершив свою волю на своїй землі”) [4].

У закличному зверненні буковинські депутати УНРади, висловивши протест проти зазіхань румунських бояр, звернулися до народу краю: “Неділі 27-го жовтня зажадали вони для своєї румунської держави цілу Буковину по Дністер, нехтуючи тим самим право українського народу на самоозначення, признаним цілим світом і цісарським маніфестом, і бажать прилучити її до Семигороду. Ніякого Семигороду ми не знаємо і не хочемо знати. Нам наша Україна мати! Своїх сіл і міст та столиці Чернівці ми не дамо нікому відібрати. Ми вистоїм їх для себе. Чужого не бажемо й свого не дамо. Тут на нашій землі, під нашою управою не будуть вже бояри панувати. Українська земля для українського мужика! Ми твердо постоїмо, щоби в нашій українській державі наступив також справедливий лад для мужика й робітника. Щоби наша держава давала багатство в культурних доробках нашому народови. Щоби заспокоїла потребу на землю нашого мужицтва. Щоби пошанувала робочу силу робітника, давши йому всяку охорону! А це все осягнемо, бо наша влада буде народна, збудована на основі загального, пропорціонального, рівного і тайного права голосування мужин і жінок. Це ж ми осягнемо на своїй землі, а не чужій, своїми голосами, а не чужими. Тому ж до праці, твердої, незламної, гарячої, невтомної! Мужчини і жінки, хлопці і дівчата! Інтелігенція, духовенство, учительство, шляхта, селянство, робітництво! Уряди громадські із своїми начальниками! Всі ви діти нашої землі, станьте своїми грудьми за собою, кучіться до самооборони!” [4].

Людей було заликано зійтися усім з цілого краю, з кожного села, аби вони довели свою готовність служити Вітчизні, в неділю 3 листопада до Чернівців на всенародне віче в “Народний дім”, “щоби там вовселюдно об’явити свою волю цілому світові” [4].

Тим часом 1–2 листопада 1918 р., за наказом Буковинської делегації УНРади заходами поручника

Іллі Поповича повстали 3 українські сотні Легіону УСС. З допомогою сотні з полку УСС та озброєних груп залізничників вони роззброїли австрійську залозу міста.

Наступного дня (3 листопада) у Чернівцях відбулося велике народне віче за участі близько 40 тисяч українців, переважаюча більшість з яких проголосувала за возз'єднання з Українською Державою, проголошеною у Львові, хоча й частина підтримала більшовицькі гасла І. Клевчука, С. Канюка про союз із радянським Харковом. Віче одностайно висловило рішучий протест проти злочинних посягань на Буковину з боку румунських Установчих зборів, засудило підступну діяльність Румунської національної Ради й обрало головою Українського крайового комітету Омеляна Поповича.

Як наслідок на активізацію українського політичного руху – розпочалася румунська інтервенція, чому сприяла й позиція представників Антанти. 5 листопада румунським урядом було віддано наказ про напад на українську Буковину. У відповідь 6 листопада 1918 р. українці перебрали владу в Чернівцях (бургомістром міста було призначено О. Безпалка). Втім, вже 11 листопада переважаюче румунське військо окупувало Чернівці, а 28 листопада 1918 р. румунський Генеральний конгрес Буковини проголосив приєднання Буковини і Чернівців до Румунії.

Справа утвердження української державності в Закарпатті також перебувала у критичному становищі, адже окрім досить слабкого і непотужного місцевого українського суспільно-політичного руху, який у 1918 р. практично робив свої перші кроки у політичному житті, на перепоні національного самовизначення закарпатських українців постали досить істотні бар'єри. Серед таких і ставлення до цієї проблеми різних мадярських урядів у Будапешті, які в ім'я збереження цілісності Угорщини, мали намір у кращому випадку нав'язати українцям автономію. Окрім цього Чехословаччина та Румунія, не переймаючись існуючою ЗУНР та правом українців на самовизначення, за підтримки Антанти також прагнули округлити власні терени за рахунок Закарпаття.

Під впливом революційних подій в Угорщині та державотворчих процесів в Галичині у жовтні-листопаді 1918 р. активізувались й українці Закарпаття, які подібно до галичан почали започатковувати на місцях свої Національні Ради. Тоді ж розпочалися перші спроби налагодження зв'язку та координації дій з Галичиною, згодом – ЗУНР. Втім, реалізації таких намірів значно перешкоджала польсько-українська війна. На початку листопада 1918 р. Національні Ради, що були створені у Пряшеві, Хусті, Любовні, Сваляві, Сиготі, Ясіні та інших місцевостях, задекларували про прагнення українців-закарпатців увійти до складу ЗУНР, а також до Української Держави в Наддніпрянщині. Зокрема, Свалявська Рада, апелюючи у своєму меморандумі до "14 пунктів" В.Вільсона, заявила прохання до паризької Мирної конференції надіслати війська Антанти, щоб "руський народ міг освободитися з 1000-літнього ярма й прилучитися до Великої України" [34, с. 7].

Протягом 1918 – першої половини 1919 рр. суспільно-політичні події в закарпатському українському середовищі точилися навколо трьох

основних центрів – Старої Любовні (згодом Пряшева) на заході краю, Ужгорода – в центрі та Хуста – на сході. Так, у Старій Любовні 8 листопада 1918 р. відбулося багатотисячне віче представників багатьох українських сільських громад, яке перетворилося на могутню маніфестацію з гаслами возз'єднання всього Закарпаття з Україною. На вічі було утворено впливову Руську Народну Раду (РНР), яку очолив М.Якуб'як, ухвалено Маніфест до русинів Угорщини з основними гаслами відриву від Угорщини та об'єднання з Україною. В середині листопада РНР перенесла свій центр до Пряшева, де 19 листопада 1918 р. скликала чергове масове віче. На ньому були схвалені резолюції про вільне самовизначення українського народу на своїх етнічних землях, повну національну свободу поряд з іншими народами Угорщини. РНРада винесла протест проти можливості розриву національної території і прилучення Закарпаття проти волі його населення до якоїсь іншої держави, окрім української. Подібно до вимог галицької УНРади закарпатська РНРада домогалася окремого національного представництва на Мирній конференції в Парижі [5, с. 400–403].

Створення Любовинської РНРади, її Маніфест про намір злуки з Україною з ентузіазмом були підхоплені українськими громадами Закарпаття. Тоді ж на сході Закарпаття в містечку Ясіні поблизу Рахова на багатотисячному вічі українських гуцулів, яке також проголосило українську владу та приналежність до соборної України, була утворена Українська Народна Рада на чолі з С.Ключураком. Згодом він очолив проголошену тут Гуцульську Республіку. Делегації від Ясінької Ради неодноразово перебували в Галичині, де мали зустрічі з президентом ЗУНР Є. Петрушевичем та прем'єр-міністром С. Голубовичем. У січні 1919 р., на історичному засіданні УНРади ЗУНР, коли приймалося рішення про об'єднання з УНР, С.Ключураком було висловлене прагнення українців Закарпаття про об'єднання з соборною Україною. Він також висловлював прохання допомогти місцевим українцям оволодіти владою в Закарпатті, чого ЗУНР в умовах польсько-української війни була не в змозі зробити (зокрема офіційно визнати українську владу Гуцульської Республіки та включити її до своєї території). Через певний час С.Ключурак став уповноваженим представником УНРади ЗУНР-ЗОУНР в Ясіні та Русько-Української Центральної Народної Ради в Хусті. У лютому 1919 р. він зустрічався з головним отаманом С.Петлюрою і, очевидно, вони також обговорювали принаймні два питання: допомогу у встановленні української адміністративної влади в Закарпатті; та його злуку з УНР.

Згадані події політичної самоорганізації українців викликали велике занепокоєння уряду Угорщини, який окрім певного адміністративного тиску, не міг протидіяти новітньому національно-визвольному рухові, а також з боку найбільш шовіністичних кіл угорського суспільства, москвофільського табору тощо. Проти українських домагань виступало також і угорське духовенство, яке, зокрема, трактувало активізацію русинів-українців не інакше як "русинський бунт". На протипагу українському соборницькому рухові, спрямованому на об'єднання з Великою Україною, мадяронами з ініціативи нового угорського уряду в

листопаді 1918 р. в Ужгороді було утворено Угорську народну Раду (Рада рутенів Мадярії), яка заявила, що угорський народ приєднується до своєї батьківщини – Угорщини й виступає за недоторканість її території. Аби не втратити українське Закарпаття, угорський уряд схвалив закон про автономію Руського Краю, до складу якого входили комітати: Мараморш, Угоча, Берег, Унг. Приналежність же інших українських місцин мала вирішити Мирна конференція у Парижі. При угорському уряді було створено посаду міністра для справ Руського Краю, яку обійняв відомий політичний діяч А. Штефан. Водночас у Пряшеві під егідою москвофілів було утворено Карпато–руську Народну Раду, лідери якої поширювали в українському середовищі ідею приєднання до Чехословаччини.

Значний вплив на розгортання подій в регіоні справили наступні політичні акції. Серед них, з'їзд представників усього Закарпаття, скликаний 10 грудня 1918 р. за ініціативи щойно сформованого угорського уряду у Будапешті. Як і слід було очікувати більшість з 500 делегатів були налаштовані лояльно до нової угорської влади і підтримали уряд у напрямі схвалення урядового маніфесту про перебування Закарпаття у складі Угорщині, якому передбачалося надати статус автономії (Руської Країни). Однак, патріотично налаштована українська громада на противагу будапештському з'їзду скликала 18 грудня 1918 р. у Сиготі з'їзд представників Мараморощини, який обрав Сигідську (Марамороську) Народну Раду, яка розпочала підготовку до скликання всенародного конгресу українців у Хусті, призначеного на 21 січня 1919 р.

Незважаючи на намагання угорського уряду запровадити для заспокоєння ситуації ідею автономії українського Закарпаття (Х окремих закон від 24 грудня 1918 р.), за яким до складу “Руської Країни” передбачалося влучити 4 комітати – Ужгородський, Бережанський, Угочанський та Мараморощський, а інші – Земплінський, Шарішський, Спишський передати словакам, її підтримувало незначне коло української громади. Серед них відверто мадяронська Будапештська “Руська Народна Рада” та ужгородська “Рада Угорського Народу”, які намагалися мати бодай “синицю в руці”.

Посильну участь у вирішенні долі українського Закарпаття намагалася брати й ЗУНР. Так, у грудні 1918 р., базуючись на соборницьких позиціях, проголошених УНРадою 19 жовтня 1918 р., Тимчасової Конституції ЗУНР, Є.Петрушевич вів нелегкі переговори з урядом Угорщини, який намагався примусити українську державу відмовитися від Закарпаття. Намагаючись не порушити приязних відносин з Угорщиною, українська сторона все ж наполягала на своєму – приналежність Закарпаття мав визначити всенародний плебісцит і Паризька Мирна конференція [22, с. 72]. Однак переговори виявилися безрезультатними. Більше того, угорська влада ввела війська до Ясіні, намагаючись таким чином припинити політичний рух українців–закарпатців. Виходячи з цих обставин ЗУНР на початку 1919 р. вдалася до рішучих кроків, які мали захистити національні інтереси та кардинальним чином вирішити державницьку проблему в Закарпатті.

Поштовхом до її реалізації стало рішення УНРади у Станіславі 3 січня 1919 р. про об'єднання ЗУНР з УНР. На згаданому історичному засіданні УНРади були гаряче зустрінуті присутні представники від закарпатців (Ясінська Народна Рада), які склали заяву про прагнення прилучитися до Соборної України і висловили прохання у наданні допомоги з боку ЗУНР та УНР у звільненні від угорської влади. Ці побажання були озвучені закарпатською делегацією й на нараді з президентом Є.Петрушевичем. 4 січня 1919 р. народне віче українців у Сиготі ухвалило заяви своїх представників в Станіславі [14, с. 28].

Виходячи з загальноновизнаного на той час принципу права націй на самовизначення, компактного розселення на власних етнічних теренах Закарпаття, українці “де–юре” мали беззаперечне право. Мали воно й право на отримання допомоги від суміжної ЗУНР. Однак справа ускладнювалася тим, що західноукраїнська держава в противагу своїм супротивникам, які претендували на ці терени (Румунія, Чехословаччина), не мала ні міжнародно–дипломатичних важелів впливу, ані могутньої армії на випадок “збирання земель” силою. Тому на той час українське Закарпаття могло розраховувати на допомогу лише у “приватній формі” з боку ЗУНР. Відповідні доручення про координацію дій з закарпатськими повстанцями, надання допомоги військовими кадрами (переважно інструкторами) та озброєнням були надані державному секретареві військових справ ЗУНР Д. Вітовському. Ці наміри, про що вказує низка спогадів, зокрема відомого політичного діяча Л. Цегельського, були оповиті таємницею і про них знали далеко не всі члени уряду [41, с. 241–243].

В результаті, на початку січня 1919 р., намагаючись вирішити справу до заключного акту об'єднання з Великою Україною, майже одночасно з Коломиї до Ясіні, в напрямі Сигіт–Хуст та з Станіслава на Мукачеве залізничними шляхами вийшли дві експедиції українських військ. Коломийська група 8 січня 1919 р. взяла участь в українському повстанні в Ясіні та відновленні там Гуцульської Республіки, від імені якої відозвою від 10 січня було задекларовано її приєднання до ЗУНР та Соборної України. Намагаючись не довести справи до міжнародного конфлікту, уряд ЗУНР терміново направив до Будапешту ноту, в якій повідомлялося, що вищевказане просування українських військ не спрямоване проти Угорщини, а є превентивною акцією з метою випередити румунську та чеську окупацію, а з Угорщиною ЗУНР і надалі прагне мати дружні відносини, а долю українського Закарпаття прагне вирішувати спільно. Тим часом було вирішено продовжити просування українських військ, намагаючись витіснити військові підрозділи угорців та не призводити до сутичок. Одночасно з цим було прийнято рішення повідомити уряди Чехословаччини та Румунії, що українські війська на терені Закарпаття не мають намірів вийти за межі етнічних українських земель [16, с. 57–58].

Кількатисячне українське формування з буковинських добровольців, міліціонерів та близько 500 військовиків УГА зайняло адміністративний центр Мараморощу – Сигіт, внаслідок чого фактично було відкрито шлях і до Хуста, де незабаром мав відкритися

Всеукраїнський конгрес (Собор) закарпатських українців. Пресові агенції ЗУНР в цей час з великою ейфорією повідомляли, що українські війська у відповідь на звернення народних рад Угорщини зайняли етнічні українські терени Закарпаття [33] з метою завершити його злуку з соборною УНР. Вважалося, що справа приєднання до української держави Закарпаття є вже dokonаним фактом. Однак 17 січня 1919 р. румунські війська перейшли кордон і зненацька заволонділи Сиготом, примусивши українців з великими втратами відступити [19, с. 26–27]. Намагаючись уникнути військового конфлікту з Румунією, військові підрозділи УГА були терміново відкликані на територію ЗУНР, що, безперечно, значно знизило активність державотворчих процесів на Мараморощині. Станіславська група після звільнення низки населених пунктів та роззброєння угорських частин, теж зазнала поразки під Мукачевим і через тиждень була вимушена повернутися у Галичину.

Дещо пізніше, 19 січня 1919 р. із Самбора для зайняття комітату та міста Ужгород була відправлена третя група. Залога УГА, якій було доведено командуванням, що ця територія вільна від іноземних військових формувань, мала зайняти адміністративний центр і проголосити українську владу згідно з Конституцією ЗУНР та постановою УНРади від 3 січня 1919 р. про об'єднання всіх українських земель у Суверенну Соборну Державу. Отримавши терміновий наказ про виступ у Самборі, де розміщувався Запасний Кош, вдалося сформувати “окупаційний загін” в неповну сотню вояків з одним кулеметом. До речі, помічником командира загону був четар М. Яворський, відомий згодом марксистський історик Радянської України. Однак, загін, наштотхнувшись на чеські частини, які за мандатом Антанти окупували частину Закарпаття по демаркаційному кордону Ужок–Ужгород та р. Уж, після безуспішних переговорів був також вимушений повернутися на територію ЗУНР.

Саме в цей час в Ужгороді велику активність проявили місцеві громадсько–політичні угруповання українців та представники американської еміграції, які розпочали практичні кроки по зближенню з Прагою. На випадок наступу реакції в Угорщині, Ужгородська Рада, бажаючи захистити свої мінімальні права на автономію міжнародними гарантіями, які передбачалося отримати від паризької Мирної конференції, звернулася на початку січня 1919 р. до уряду Чехословаччини про зайняття Закарпаття своїми військами.

Таким чином, січнева спроба ЗУНР блискавичним рейдом допомогти закарпатським українцям у національному звільненні, захистити кордони української державності зазнала поразки. Її причина полягала не лише у нечисленності “експедиційних військ” (в умовах пасивних дій Угорщини та досить компактного розселення українців це, можливо, було не головним), але й у відсутності на фоні антиукраїнської пропаганди, зв'язку та координації дій з місцевими громадсько–політичними силами, селянством, зокрема, на Мукачівському та Ужгородському напрямках, які не підтримали підрозділи УГА [17, с. 151]. Однак, головною причиною невдачі зазначених зулись уряду ЗУНР, окрім відомого фактора перебування угорських військ, стала окупація краю регулярними військами

Румунії та Чехословаччини, яка опинилася непереборним забором українського державницького поступу у цьому регіоні.

Незважаючи на військові дії та окупацію іноземними військами на “Загальному Соборі всіх русинів, живючих в Угорщині” (Хуст, 21 січня 1919 р.) 420 делегатів, що представляли 429 тис. українців (з комітетів Мараморош, Угоча, Берег, Шариш, Земплин, Спиш, Абауй, Торна), було прийнято рішення про скасування закону угорського уряду щодо Руського Краю та про приєднання Закарпаття, відповідно до “14 пунктів” В. Вільсона до Соборної України без жодних застережень. Зокрема в “Ухвалі Всенародних зборів угорських українців” від 21 січня 1919 р. зазначалося, що “Всенародні Збори угорських українців з дня 21 січня 1919 ухвалюють з'єдинення комітетів: Мараморош, Угоча, Берег, Унг, Земплин, Шариш, Спіж і Абауйторпа з Соборною Україною, просячи, щоби нова держава при виконанні сеї злуки узгляднила окреміше положення угорських Українців” [23, с. 59–60].

На цих Зборах українці Закарпаття заявили також, що вони не визнають “десятого закону” про “Руську Країну”, даного в Будапешті в 1918 р., бо ухвалено його без волі народа і без його заступництва” [23, с. 59–60]. Відтак Збори постановили, що український народ не вишле своїх послів до угорського парламенту. Було також оголошення загального прохання, аби українське військо (Галицька армія) обсадило комітати, заселені українцями, і щоби захистило населення Закарпаття. При цьому Всенародні Збори привітали усі визволені народи Австро–Угорщини: чехо–словаків, балканських слов'ян (“Юго–Славян”), румунів, поляків і німців, а також мадярський народний уряд, який, “стоячи на демократичних основах”, визнав право самовизначення народів і не вживав “ніяких насильств проти політичного організування українського народу і проти висловлення його правдивої волі” [23, с. 59–60]. Було висловлено подяку й усім державам Антанти та їх союзникам, “що боронили демократичний дух і вибороли пригнобленим народам свободу”, та прохання допомогти втілити у життя прагнення і ухвалене рішення закарпатських українців.

Всенародні Збори обрали “для ведення справ українського народу” Центральну Народну Раду зі 100 членів і надали їй повноважність заступати угорських українців усе і всюди, де цього буде потрібно перед усіма народами, і зробити усе, “що кожного часу в інтересі українського народу вважає за потрібне” [23, с. 59–60].

Окрім обрання Центральної Української Народної Ради в Угорщині на чолі з М. Брацкайком, Собором була також сформована делегація до Києва у справі об'єднання. При цьому було висловлене прохання до лідерів української держави у Києві про надання термінової допомоги. Але, як відомо, ані УНР, ні ЗУНР – 30 УНР на військовому та дипломатичному рівні, крім деякої допомоги продовольством Гуцульській Республіці, дієвого сприяння державотворчим процесам в Закарпатті надати не могли.

Проте, таке легітимне і правове рішення не було втілено в життя, позаяк невдовзі іноземні (чеські та румунські) війська окупували територію Закарпаття. Принагідно нагадаємо, що румунські війська ще до

кінця листопада 1918 р. здійснили окупацію українських Буковини та Бессарабії. Приводом до інтервенції послужили окремі статті Версальської та Сен-Жерменської мирних угод між Антантою і Центральними державами, відповідно до яких західноукраїнські землі передавалися на автономних засадах тим національним державам, які утворилися на терені колишньої Австро-Угорської імперії.

При цьому слід зауважити, що єдина незалежна українська територія в Закарпатті – Гуцульська Республіка з центром у Ясіні на Мароморощині, проіснувала ще до середини 1919 р. Це було національне адміністративно-політичне утворення з відповідними державними ознаками – своєю законодавчою та виконавчою владою, армією (400 міліціонерів), самодостатнім господарським та культурним життям. Прапор республіки був синьо-жовтий.

До законодавчого органу – Гуцульської Народної Ради входили українці, німці та євреї. В Республіці, яка поширювалася на терени навколо Ясіня з 20-тисячним населенням вільно вживалися угорські крони та українські гривні, в школах було запроваджено українську мову навчання. Після окупації Гуцульської Республіки військами Румунії частина гуцулів перейшла до Галичини, утворивши у складі УГА бойову сотню. В подальшому гуцульський курінь приймав участь в охороні урядів УНР та ЗО УНР у Кам'янець-Подільському, воював у складі Діючої армії УНР [5, с. 407].

У зв'язку з вибухом угорської соціалістичної революції та утворенням Угорської радянської республіки державотворчий процес в Закарпатті протягом березня-квітня 1919 р. розвивався за цілком новим сценарієм. Радянський уряд республіки, виходячи з гасла самовизначення всіх народів Угорщини, проголосив державну автономію Руського Краю. В краї розпочався процес соціалістичних перетворень, до яких широко залучилося і місцеве українське населення. Зокрема, було сформовано Закарпатську червону гвардію, яка нараховувала понад 6 тис. чол. й відзначилася в боях проти іноземної інтервенції. Однак вже на початку травня 1919 р. Закарпаття було цілковито окуповане військами Чехо-Словаччини та Румунії.

В цей час визначальну роль у втіленні державотворчих прагнень українців Закарпаття все більше починає відігравати чисельна українська еміграція в США. Ще у липні 1918 р. на з'їзді представницького органу – Ради Американських Русинів (Народна рада Русинів Злучених Держав, Гомстед, 23 липня 1918 р.), була висловлена думка, що у разі неможливості здобуття політичної незалежності Закарпаттю (або автономії), слід прагнути до об'єднання з Галичиною та Буковиною в одній державі. Однак, коли ці вимоги у жовтні 1918 р. були доведені до президента В. Вільсона, то з його боку вони були розцінені як непрактичні. Він же підштовхнув українське представництво в США до вступу до "Середньоевропейського демократичного союзу", головою якого був Т. Масарик [34, с. 2]. Під безпосереднім впливом чесько-словацького політичного союзу, політика українсько-чеського

зближення, проголошена на з'їзді американської Ради в Скрантоні (12 листопада 1918 р.), призвела до наступної події – листопадового плебісциту української громади США, який пройшов під гаслом "Угро-руська країна буде незалежною державою в етнографічних кордонах у федерації з чеською республікою". По питанню про державність Угорської Русі голоси плебісциту (результати плебісциту були надіслані телеграфом чеським дипломатам до Парижа), поділилися наступним чином. З загальної кількості 1113 осіб – 732 (66%) висловилися за прилучення Закарпаття до Чехословаччини, 310 (28%) – за злуку з Україною, 12 (1%) – злуку з ЗУНР, 10 (до 1%) – об'єднання з Росією [39, с. 18].

Такий несподіваний вибір пояснювався не лише браком інформації про державне будівництво в ЗУНР, що надходили скупими і далеко не завжди об'єктивними телеграфними повідомленнями, але й впливами Т. Масарика серед карпато-українців США, який запевняв про можливість забезпечити національно-державні права українців у складі Чехословаччини. Українська еміграція в США й надалі намагалася впливати на події в Закарпатті у відповідному напрямі.

В умовах безнадії на об'єднання з Великою Україною та перспективи бути розчленованими між різними державами, у травні 1919 р. Ужгородська, Пряшівська та Хустська народні ради об'єдналися в Центральну Руську Раду в Ужгороді, яка 8 травня 1919 р. проголосила злуку з Чехо-Словаччиною на правах національної, культурної та господарської автономії. Одночасно з цією широко відомою подією, 7 травня в Станіславі, до якого наближалися польські війська, відбувся з'їзд представників 62 громад Закарпаття, який виніс резолюцію домагатися на Мирній конференції в Парижі приєднання русинів-українців до України, виведення з її території угорських, а також чеських та румунських окупаційних військ. Проте, Антанта на той час переймалася іншою проблемою – збройною інтервенцією проти Угорської радянської республіки. Виходячи з геополітичних інтересів без участі українців згодом була вирішена і доля Закарпаття. Рішенням Паризької мирної конференції основна частина краю була приєднана до Чехо-Словаччини, інша – до Румунії. Таким чином за збігом обумовлених обставин як внутрішнього характеру, так і несприятливих зовнішніх чинників, встановлення української державності в Закарпатті протягом 1918–1919 рр. зазнало поразки, відстрочивши питання про національне звільнення у цьому регіоні ще на декілька десятиліть.

Акт Злуки УНР і ЗУНР: втілення і крах ідеалу

Соборної України

18 жовтня 1918 р. у Львові сформувалася Українська Національна Рада (УНРада) на чолі з Є.Петрушевичем [29], яка взяла у свої руки провід національно-визвольним рухом у західноукраїнських землях. Наступного дня (19 жовтня) вона проголосила, що Східна Галичина, Північна Буковина та Закарпаття, які "творять цілісну українську територію, уконститууюються... як Українська Держава".

Слід зауважити, що назву "Українська Держава" для молодого державного утворення в Західній Україні було

обрано не випадково, а з огляду на вже існуючу Українську Державу в Наддніпрянській Україні на чолі з гетьманом П. Скоропадським. Таким чином західні українці ототожнювали себе як єдиний організм з усім українством зі столицею у Києві та з перспективою, в разі зміцнення гетьманської Української Держави, об'єднання з нею. В іншому ж випадкові, мали б існувати два окремих українських державних організми [41, с. 29–31].

6 жовтня 1918 р. на урочистому відкритті Державного Українського університету в Києві велике враження на присутніх справила коротка промова представника західноукраїнських земель, члена австрійського парламенту д-ра Л. Цегельського, який зокрема виголосив: “Переповнене моє серце почуттям радості і тріумфу! Сьогодні положено найкращий камінець під будучину українського народу. Українська нація прилучилася до європейської культури, і це прилучення є найкращою запорукою, що Україна не загине. Я вірю, я певен в тому, що ви, браття, пригорнете й нас, галичан, до себе...” [13, с. 246]. Злука двох частин одного народу закономірно мусила настати, її передчуття вже віяло у повітрі.

1 листопада 1918 р. у Львові перемогло збройне повстання, внаслідок якого заступник урядового намісника Галичини та делегація УНРади підписали акт про передачу останній всієї повноти влади. 3 листопада 1918 р. на 10-тисячній українській маніфестації в Чернівцях УНРади було передано всю повноту влади на Буковині [30]. Листопадовий чин, цей державотворчий переворот на наших західних землях, змобілізував, об'єднав та згармонізував галицьких українців, тобто всі їхні партії, в одну українську державницьку громаду, чого не можна було ніяк довершити на Великій Україні. Українці Галичини одразу ж заявили про намір творити національну державність і інкорпоруватися у єдину соборну структуру з Гетьманатом, який існував тоді на Великій Україні. Перші листівки учасників листопадового чину заявляли про проголошення на західних землях “Української Держави”, адже саме таку офіційну назву мала гетьманська держава по обидва береги Дніпра зі столицею в Києві. Проте перебіг зовнішніх військово-політичних обставин і внутрішньої соціально-політичної ситуації кардинально змінили шлях об'єднавчих тенденцій і намірів усіх суб'єктів тогочасного українського політикуму.

Тим часом на Наддніпрянщині радикальна соціалістична опозиція готувалася до повалення Гетьманату П. Скоропадського. 5 листопада УНРада вислала до Києва двох представників (О. Назарука і М. Шухевича) щоб встановити контакт з гетьманським урядом, отримати від нього допомогу (перш за все військову) і визначитися щодо якнайшвидшого об'єднання західноукраїнських земель з Наддніпрянською Україною. 6 листопада 1918 р. О. Назарук та М. Шухевич були прийняті гетьманом П. Скоропадським. Делегати просили у керівника Української Держави допомоги у протидії полякам.

Уряд гетьмана, згідно бюджетного зведення, виділив з державної скарбниці графою надзвичайних видатків в допомогу Західній Українській Республіці 6 млн. крб. [41, с. 194], кілька вагонів одягу, взуття, зброї, цукру,

10 млн. австрійських крон [36, с. 233]. Крім того, нелегально в розпорядження Української Галицької армії (УГА) було надано легунську сотню [11, с. 4]. Також перейти кордон на допомогу західним українцям було запропоновано й корпусу Січових Стрільців з броневих автомобілями та важкою артилерією [41, с. 15–22]. Проте самі Січові Стрільці, готуючись в той час до повстання проти гетьмана, відмовились їхати в Галичину [18, с. 49; 28, с. 6–7].

Втім, на той час, зважаючи на зміну зовнішньополітичної ситуації навколо України взагалі і Гетьманату зокрема, а також загострення соціально-політичної боротьби всередині країни, офіційний Київ за тих умов не міг дозволити собі легально прийняти Західну Україну в лоно єдиної державності. До того ж провідникам української національної революції в Західній Україні стало відомо, що на Великій Україні незабаром вибухне повстання за участі корпусу Січових Стрільців і гетьманську владу, яка без підтримки німецьких військ була практично беззахисною, найімовірніше буде повалено. Відтак наддніпрянської Української Держави не стане, а має знов відродитися Українська Народна Республіка (УНР).

За таких умов, 9 листопада 1918 р. на засіданні Української Національної Ради було вирішено дати державі іншу назву – Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР). Того ж дня УНРадою був сформований вищий виконавчий і розпорядчий орган – тимчасовий Державний секретаріат (Рада державних секретарів) на чолі з К. Левицьким. Наступного дня, 10 листопада, він склав урочисту присягу на вірність українському народові і державі. Українська Національна Рада визначила йому чітку лінію дальшого державного будівництва: вжити всіх необхідних заходів “для з'єднання всіх українських земель в одну державу”, не ізолюватися від вже існуючої на сході української держави, шукати шляхів для утворення єдиної соборної української держави, до об'єднання всіх українських земель, всього українського народу [18, с. 49]. Про негайне об'єднання мова не йшла з огляду на невизначеність політичного становища в Наддніпрянській Україні.

Тим часом 13 листопада 1918 р. в Наддніпрянській Україні було утворено Директорію, яка очолила протигетьманський виступ Січових Стрільців, а згодом й повносяжне народне повстання. В цей час становище ЗУНР почало погіршуватися. Під тиском поляків УНРада (законодавчий орган) і Державний секретаріат (уряд) ЗУНР переїхали зі Львова до Тернополя, а потім – до Станіславова. Незважаючи на складне становище обох нових національних державних утворень, їхнє керівництво продовжувало справу об'єднання України. Провідна роль у цій історичній справі належала діячам Наддніпрянської України. Розуміючи, що воз'єднання могло реалізовуватися тільки на ґрунтовних правових засадах, Державний секретаріат ЗУНР виробив проект попереднього договору і направив до Директорії, яка перебувала в той час у Фастові, делегацію (Д. Левицького і Л. Цегельського). В той же час, 30 листопада 1918 р. у Києві О. Колесса від імені УНРади зробив офіційну заяву гетьманові П. Скоропадському про утворення самостійної Української Держави на західних українських землях.

Після докладного обговорення проекту, Директорія і делегація ЗУНР підписали “Передвступний договір, заключений дня 1 грудня 1918 року в м. Фастові між Українською Народньою Республікою й Західно-Українською Народньою Республікою про маючу наступити злуку обох українських держав в одну державну одиницю”, в якому зазначалося:

“1. Західно-Українська Народня Республіка заявляє цим непохитний намір злитись у найкоротшім часі в одну велику державу з Українською Народньою Республікою – значить заявляє свій намір перестати існувати як окрема держава, а натомість увійти з усією територією й населенням, як складова частина державної цілоти, в Українську Народню Республіку.

2. Українська Народня Республіка заявляє цим рівнож свій непохитний намір злитись у найкоротшім часі в одну державу з Західно-Українською Народньою Республікою – значить заявляє свій намір прийняти всю територію й населення Західно-Української Народньої Республіки, як складову частину державної цілоти, в Українську Народню Республіку” [6, с. 254–256].

Уряди обох Республік заявили, що цим передвступним договором уважають себе взаємозобов’язаними у найкоротшому часі укласти державну злуку аби шонайшвидше утворити справді одну неподільну державну одиницю.

“Західно-Українська Народня Республіка, – говорилося далі у передвступному договорі, – з огляду на витворені історичними обставинами, окремими правними інституціями та культурними й соціальними ріжницями окремішності життя на своїй території й її населення, як будучій частині неподільної Української Народньої Республіки, дістає територіяльну автономію, котрої межі означить у хвилі реалізації злуки обох Республік в одну державну цілість окрема спільна комісія за ратифікацію її рішень компетентними законодавчими й правительственими державними органами обох Республік. Тоді також установлені будуть детальні умовини злуки обох держав” [6, с. 254–256]. Цей договір було списано у двох примірниках (у двох окремих оригіналах), призначених по одному для уряду кожної з обох держав і міг бути опублікований за згодою обох урядів, тобто Директорії УНР й Ради Державних Секретарів ЗУНР [6, с. 254–256].

Від імені Директорії договір підписали її члени В. Винниченко (як голова), О. Андрієвський, Ф. Швець, С. Петлюра (як головний отаман), а від імені уряду ЗУНР – повновласники Ради державних секретарів Л. Цегельський та Д. Левицький. При цьому належить зауважити, що ЗУНР зберігала за собою права “територіяльної автономії, котрої межі означить в хвилі реалізації злуки обох республік в одну державну цілість окрема спільна комісія за ратифікацією її рішень компетентними правительственими державними органами обох Республік. Тоді, – як акцентував В. Винниченко, – також установлені будуть умовини злуки обох Держав” [7].

14 грудня 1918 р. гетьман П. Скоропадський зрікся влади, а вже 19 грудня 1918 р. до Києва урочисто в’їхала Директорія. На історичній арені знов була відновлена Українська Народна Республіка. По той же бік Збруча, 3 січня 1919 р. на сесії УНРади у Станіславі

було прийнято Ухвалу “Про злуку Західно-Української Народньої Республіки з Українською Народньою Республікою” в “одну, одноцілну, суверенну Народню Республіку”, тобто ратифіковано Фастівську угоду від 1 грудня 1918 р. [8]. Про цей факт державний секретар ЗУНР Д. Вітовський негайно повідомив керівництво УНР: “До Головного Отамана Українського Республіканського війська С. Петлюри. Київ. Із Станіслава. 3/1. Українська Національна Рада Західно-Української Народньої Республіки на засіданні дня 3-го січня одноголосно ухвалила й торжественно проголосила прилучення своєї території до Української Народньої Республіки в одну одноцілну Українську Народню Республіку. Хай злука, спаяна спільною пролитою кров’ю обох бувших Республік, довершить мрію і щастя робочого українського народу” [31]. На тому ж таки засіданні УНРади було також обрано делегацію з представників Галичини, Буковини і Закарпаття у кількості 36 чоловік на чолі з Л. Бачинським (Л. Бачинський, Л. Цегельський, Р. Перфецький, С. Вітик, письменник В. Стефанік та інші), яка прибула до Києва 16 січня і взяла участь у спільних засіданнях Директорії і Ради народніх міністрів УНР [27, с. 89].

11 січня 1919 р. газети опублікували офіційне звернення голів усіх гілок влади ЗУНР до Директорії УНР з повідомленням про ратифікацію Західною Україною фастівських домовленостей [32]. 16 січня 1919 р. до столиці України було надіслано офіційне звернення голів усіх гілок влади УНР до Директорії УНР з повідомленням про ратифікацію Західною Україною фастівських домовленостей. У цьому зверненні під назвою “До Світлої Директорії Української Народньої Республіки у Києві”, підписаному в Станіславі представниками усіх гілок влади ЗУНР (за президію Української Національної Ради звернення підписали Л. Бачинський та С. Левицький, а за Раду державних секретарів – її президент С. Голубович та державний секретар і управитель закордонних справ Л. Цегельський). У зверненні верховна влада ЗУНР повідомляла Директорію УНР про наступне:

“Президія Національної Ради і Рада Державних Секретарів Західно-Української Народньої Республіки мають честь подати отсим до відома Світлої Директорії і Правительства Української Народньої Республіки, що Українська Національна Рада, яко найвищий законодавчий орган Західно-Української Народної Республіки, на торжественнім засіданні в Станіславі, дня 3 січня 1919 року, одноголосно рішила, що слідує:

“Українська Національна Рада, виконуючи право самовизначення Українського Народу, проголошує торжественно з’єднання з нинішнім днем Західно-Української Народньої Республіки з Українською Народньою Республікою в одну одноцілну, суверенну Народню Республіку.

Зміряючи до найскоршого переведення цієї злуки, Українська Національна Рада затверджує передвступний договір між Західно-Українською Народньою Республікою і Українською Народньою Республікою дня 1 грудня 1918 року у Хвастові та поручає Державному Секретаріатові негайно розпочати

переговори з Київським правительством для офіналізації договору про злуку.

До часу, коли зберуться Установчі Збори об'єднаної Республіки, законодавчу владу на території бувшої Західно-Української Народної Республіки виконує Українська Національна Рада.

До того самого часу цивільну і військову адміністрацію на згаданій території веде Державний Секретаріат, установлений Українською Національною Радою як її виконавчий орган. Підписані Президія Української Національної Ради та Рада Державних Секретарів подають се до відома Верховної Української Народної Республіки через окрему торжественну депутацію, зложену з представників усіх державних чинників і усіх кругів населення Західно-Української Народної Республіки, а разом висилають окрему комісію, що має з правительством Української Народної Республіки увійти в близькі переговори що до способу зреалізації вище наведеної ухвали" [32].

22–24 січня 1919 р. за сценарієм І. Огієнка у Києві відбулися всенародні свята з нагоди річниці IV Універсалу УНР і народження Соборної України. З цього приводу Директорія видала Універсал, у якому говорилося: "Від нині восдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України – Західно-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина, Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна..." Представниками від ЗУНР на святі були: Л. Бачинський, Л. Цегельський та С. Вітвицький [1, с. 102–112]. Втім, під тиском невідрадних подій на фронтах свято пройшло відносно сухо, тихо і якоюсь мірою навіть непомітно. Ідея соборності українських земель ставала дійсністю [10, с. 44–58; 43].

22 січня 1919 р. о 12 годині у Києві на Софіївському майдані у святковій обстановці (день був оголошений неробочим) відбулася урочиста церемонія Злуки. У присутності багатьох тисяч людей Л. Цегельський зачитав Ухвалу УНР від 3 січня, а священник П. Корсунський оголосив Універсал Директорії УНР, підписаний усіма її членами 22 січня:

"Іменем Української Народної Республіки Директорія оповіщає народ Український про велику подію в історії землі нашої української.

3-го січня 1919 року в м.Станиславові Українська Національна Рада Західної Української Народної Республіки, як виразник волі всіх українців бувшої Австро-Угорської імперії і як найвищий їх законодавчий чинник, торжественно проголосила злуку Західної Української Народної Республіки з Наддніпрянською Народною Республікою – в одноцільну, суверенну Народню Республіку.

Вітаючи з великою радістю цей історичний крок західних братів наших, Директорія Української Народної Республіки ухвалила ту злуку прийняти і здійснити на умовах, які зазначені в постанові Західної Української Народної Республіки від 3-го січня 1919 року.

Од нині воєдино зливаються століттям одірвані одна від одної частини єдиної України – Західно-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина, Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна.

Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України.

Од нині є єдина незалежна Українська Народна Республіка.

Од нині народ Український, визволений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднаними дружніми зусиллями всіх своїх синів будувати нероздільну, самостійну Державу Українську на благо і щастя всього її трудового люду" [32].

23 січня у столиці розпочав свою роботу Конгрес трудового народу України, який відкрився з оголошення тих самих документів. Конгрес одногослосно ратифікував Універсал Директорії [26, с. 168–169]. 28 січня 1918 р. в Універсалі Трудового Конгресу України до українського народу з цього приводу, зокрема, зазначалося: "Вся вища влада на Україні, на час перерви засідань Трудового Конгресу, має належати Директорії, котра доповнюється представником од Наддніпрянської України (Галичини, Буковини і Угорської України), акт з'єднання з якою затверджено на першій засіданні Конгресу 24 сього січня" [9]. Члени УНР були обрані до Президії Трудового конгресу (Т. Старух від галицьких партій, С.Вітик від українських соціал-демократів) та увійшли до його комісій (Т. Старух, І. Калинович, П. Шекерик–Доників).

До складу Директорії було введено голову УНР А. Євгена Петрушевича, а члени УНР – А. Крушельницький, О. Назарук, Л. Цегельський, О. Безпалко, В. Темницький призначалися міністрами Української Народної Республіки. Після об'єднання ЗУНР ставала Західною областю УНР (ЗО УНР), а золотий лев на блакитному тлі як герб ЗУНР поступився тризубові. Було вирішено, що Декларацію про злуку мали затвердити Установчі збори, які передбачалося скликати найближчим часом з території всієї України. До того часу ЗО УНР залишалася при власних законодавчих і адміністративно-виконавчих органах влади – УНРаді й Державному секретаріаті. Було погоджено військове командування на фронтах, введено спільну валюту, створене окреме міністерство для справ ЗО УНР, а також обрано спільну делегацію на Паризьку мирну конференцію. Навесні, 30 березня 1919 р. відбулася нотифікація об'єднання офіційною делегацією Соборної УНР послам усіх держав, що були акредитовані у Відні.

Однак об'єднання УНР і ЗУНР в одну державу через ряд обставин не було тоді доведено до логічного завершення. Юридичний і правосильний акт злуки по факту dokonано не означав реального злиття двох суб'єктів угоди в єдину державну структуру. Не стала Соборна УНР після злуки ані унітарним державним утворенням, ані федеративним. ЗУНР зберегла за собою власні органи законодавчої та виконавчої влади з чітко окресленими обсягом і напрямів їхніх повноважень. Влада Директорії й надалі обмежувалася територією на схід від річки Збруч. Кожне з державних утворень продовжувало розпоряджатися власними військами, дії яких, щоправда певним чином співкоординувалися обома командуваннями та урядами. Крім того, де-юре остаточне рішення про зазначене державне злиття мали прийняти загальноукраїнські Установчі Збори. Отже, *ці дві національні українські формації (УНР та ЗУНР) складали, швидше, конфедеративне державне об'єднання, що було обумовлено як об'єктивними, так і*

суб'єктивними причинами. Головна з них – скрутне становище, в якому незабаром опинилися Директорія УНР та її уряд, які змушені були під натиском більшовицьких військ залишити майже всю територію України.

Не менш трагічною виявилися і доля ЗУНР. 19 березня 1919 р. польське військо, підсилене завдяки Антанті армією Ю.Галлера, розпочало наступ на Львів, а 24 травня новий наступ поляків з теренів Буковини підтримали війська Румунії. УГА змушена була відступити до Кам'янець-Подільського, куди відкочувалися й війська Директорії. Уряд ЗО УНР в цих важких обставинах надав Президентові Є. Петрушевичу надзвичайні повноваження, проголосивши його диктатором. З свого боку С. Петлюра нікому не бажав поступатися своєю владою. За цих умов поглибилися незгоди між урядами УНР і ЗО УНР: для першого головною небезпекою були денікінці та більшовики, для другого – поляки і румуни.

Некомпетентність головного отамана і його прагнення одноосібного керівництва призвели до вибуху кількох антипетлюрівських заколотів в Армії УНР і гнівного обурення західноукраїнських урядовців. 29 квітня 1919 р. відбулася спроба державного перевороту в УНР на чолі з отаманом В. Оскілко, якого підтримав член Директорії О. Андрієвський. Заколотники вимагали призначити Є. Петрушевича тимчасовим президентом України до скликання Установчих Зборів, а військову владу передати командувачу Української Галицької Армії М. Омеляновичу-Павленку. При цьому у вимозі було й скасування головного штабу українського республіканського (директоріального) війська, що означало позбавлення С. Петлюри військової влади. Крім того повстанці вимагали усунення від керівництва військовими справами С. Петлюри та А. Макаренка, а також створення коаліційного уряду у складі представників Галичини та Наддніпрянщини. Заколот, однак, не мав успіху і був придушений [40]. Майже через місяць в УНР знов здійнявся протипетлюрівський заколот П. Болбочана, який також прагнув проголосити диктатуру Є. Петрушевича і командувача УГА генерала О. Грекова [25, с. 205–209].

Під таким тиском і початком більшовицького наступу, С. Петлюра змушений був поступитися і піти на співробітництво з Є.Петрушевичем, а також запросити його представників до складу Ради народніх міністрів УНР. Проте між керівництвом обох братніх республік вже встигла вирости прірва непорозуміння і накопичитися вибухова сила протиріч. Іскрою ж для вибуху послужили відомі події 30–31 серпня 1919 р. у Києві, коли місто було одночасно зайняте денікінськими (генерал Бредов) і петлюрівськими військами. Супротивники одразу розпочали суперечки в столиці, після чого підрозділи УНР залишили місто.

Надалі ж українські війська знову було відкинуто до Кам'янець-Подільського. Намагаючись урятувати ситуацію і дістати підтримку Польщі в обороні від більшовицького наступу, УНР погодилася на її територіальні домагання. 24 травня 1919 р. повноважний емісар Директорії (С. Петлюри) і прем'єр Польщі підписали таємну угоду про надання УНР “допомоги та підтримки”. За нею Україна зрікалася

Східної Галичини і визнавала Західну Волинь невід'ємною частиною Польщі, а себе – підлеглою у зовнішньополітичних справах і, до того ж, гарантувала всі права польському населенню тощо. Це означало для західних українців зраду спільних інтересів України. Уряд ЗО УНР розпочав переговори з командуванням генерала А. Денікіна і вже 5 листопада підписав угоду про капітуляцію УГА. 16 листопада 1919 р. С. Петлюра здав полякам тогочасну столицю УНР Кам'янець-Подільський. Наступного дня соціал-демократ С. Петлюра підписав перемир'я з Добровільною Армією.

В ці ж дні уряд ЗО УНР оголосив про відмову надалі дотримуватися Акту про злуку та постанов Трудового Конгресу, а Є. Петрушевич з членами уряду емігрував до Відня [37, с. 20–21]. 2 грудня 1919 р. представники УНР і Варшави підписали проект Декларації, згідно з яким Польщі віддавалися Холмщина, Полісся, Підляшшя, Західна Волинь і Східна Галичина. ЗО УНР подала два протести, але діячі УНР їх не взяли до уваги. Тоді 20 грудня 1919 р. Є. Петрушевич скликав у Відні засідання уряду ЗУНР, на якому було прийнято рішення про одностороннє скасування Акта Злуки.

Українська державна єдність розвалилася. Соборність УНР було зруйновано, власне, українськими ж руками, а за цим відбувалася й втрата національної державності. В цьому є гіркий урок та повчальна сторінка історії для сьогоднішніх і майбутніх українців. Урок цей вчить, що у часи негод і боротьби слід відкинути власні амбіції і політичні, чи будь-які інші, гешевти перед першочерговим і святим обов'язком зберегти національну єдність народу та Українську Соборну Самостійну Державу. І в цьому священному завданні немає дрібних та другорядних питань, немає важливих і менш важливих територій, українських і менш українських регіонів! Кожен клаптик української землі є всією Україною і усі, від малих та відчужених, але наших споконвічних, земель повинні бути об'єднані в лоні Великої Соборної Української Держави: від Марморомщини і Придністров'я до Берестейщини, Рильщини і Стародубщини, від Посяння, Холмщини і Підляшшя до Донщини і Кубані.

Хоча на початку ХХ ст. Соборна Україна припинила своє існування, Акт Злуки залишився тією знаменною подією, що мала велике історичне значення. Він дав змогу заманіфестувати перед усім світом про неподільність українських земель, єдність і солідарність українського народу, став прологом, дороговказом для сучасної соборної суверенної України. 22 січня 1990 р. між Києвом і Львовом було створено живий ланцюг єднання – “Українська хвиля” – з нагоди 71-ої річниці проголошення Акту Злуки УНР та ЗУНР. Відтоді 22 січня відзначається як День Соборності України.

Сьогодні, в епоху глобалізації та формування нового світового порядку ідея Соборності повинна набути нового змісту, вона мусить поглибитися і розширитися у нашому розумінні далеко поза межі вузького панцира державно-територіальної єдності сполученої Великої України до усвідомлення кожним українцем планетарної Соборності Українського Духу, загальної Соборності Української Нації як абсолюту.

Список використаних джерел

1. Андрієвський В. З минулого. – Берлін, 1921. – Т. II.

2. Буковина. – 1918. – 13 жовтня.
3. Буковина. – 1918. – 18 жовтня.
4. Буковина. – 1918. – 2 листопада.
5. Верига В. Визвольна боротьба в Україні. 1914–1923 рр. – Львів : НАНУ, Ін-т українознавства ім. Івана Крип'якевича, 2005. – Т.1.
6. Винниченко В. Відродження нації. – Київ–Відень, 1920. – Ч. III.
7. Відродження. – 1918. – 28 (15) грудня.
8. Вістник державних законів і розпорядків ЗО УНР. – 1919. – № 1.
9. Вістник Української Народної Республіки. – 1917. – 7 лютого. – Ч. 4.
10. Гай–Нижник П. Акт Злуки УНР і ЗУНР: втілення і крах ідеалу Соборної України // Регіональні проблеми української історії: Збірник наукових праць. – Умань, 2008. – Вип.1.
11. Гай–Нижник П. Перша летунська сотня Української Галицької армії // Батьківщина (Київ). – 1998. – № 1778. – вересень.
12. Гай–Нижник П.П., Яремчук В.Д. На шляху до Української державності в Закарпатті (реконструкція визвольних змагань у XIX – початку XX ст.) // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К. : Українське агентство інформації та друку “Рада”, 2008. – Т. XXII.
13. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. – К. : Темпора, 2002. – Т. II.
14. Дорошенко Д. Угорська Україна. – Прага: Вид-во “Всесвіт”, 1919.
15. Західно–Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. – Івано–Франківськ : Лілея–НВ, 2001. – Т.1.
16. Західно–Українська народна республіка 1918–1923. Документи і матеріали. – Івано–Франківськ : Лілея–НВ, 2001. – Т.2.
17. Ключурак С. До волі (Спомини). – Нью–Йорк, 1978.
18. Костицький М.В., Тищик Б.Й. Західноукраїнська Народна Республіка (1918–1923 рр.). – Львів, 1992.
19. Кушинський А. Закарпаття в боротьбі (Спогад). – Буенос–Айрес : Вид-во Ю.Середяка, 1981.
20. Левицький К. Великий зрив. (До історії української державності від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів). – Львів: Червона калина, 1931.
21. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918: з ілюстраціями на підставі споминів і документів. – Львів: Накладом власним, друкаря оо. Василян у Жовкві, 1930. – Ч. 3.
22. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. – Львів: Інститут українознавства НАНУ, ОЛІР, 1995.
23. Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. – Прага, 1922.
24. Лозинський М. Українська революція: Розвідки і матеріали. Галичина в рр. 1918–1920. – Відень, 1922. – Т.V.
25. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції. – Прага, 1942. – Т.1.
26. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції. – Прага, 1942. – Т.3.
27. Матейко Р. Галицькі лицарі волі. Українські визвольні змагання на Тернопільщині 1900–1920 років у контексті історії України. – Т.: Принтер–інформ, 2007.
28. Назарук О. Рік на Великій Україні. – Відень, 1921.
29. Нова Рада. – 1918. – 1 листопада (19 жовтня).
30. Нова Рада. – 1918. – 28 (15) листопада.
31. Нова Рада. – 1919. – 5 січня (23 грудня).
32. Нова Рада. – 1919. – 11 (24) січня.
33. Нове життя. – Станіслав. – 1919. – 17 січня.
34. Оршан Я. Закарпаття. – Париж, 1938.
35. Попик С.Д. Українці в Австрії 1914–1918. Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни. – Київ–Чернівці: Золоті литаври, 1999.
36. Солуха П. Договір з Москвою проти Гетьмана Павла Скоропадського. – Хутір діда Петра (США), 1973.
37. Тимошевський В. Історія української влади. – Відень–Київ, 1920.
38. Українська суспільно–політична думка в 20 ст.: Документи і матеріали. – Сучасність, 1983. – Т.1.
39. Химинець Ю. Мої спостереження із Закарпаття. – Нью–Йорк, 1984.
40. Шлях до катастрофи: Події в Рівнім: Повстання отамана

Оскілка. – Відень–Київ, 1920.

41. Цегельський Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні, зв'язані з Першим Листопадом 1918 р. – Нью–Йорк–Філадельфія: Вид-во “Булава”, 1960.
42. Ereignisse in der Ukraine 1914–1922, deren Bedeutung und historische Hintergruende. – Philadeiphia: Ferdinand Berger, Printing hous Horn, 1966–1968. – Bd.2.
43. Haj–Nizsnyk P. A két országrész egyesülése: az egységes Ukrajna eszméjének megvalósulása és csődje // Hromada. – 2009. – № 1 (99). – január–február; № 2 (100). – március–április.
44. Volkpresse. – 1918. – 29 жовтня.
45. Stenographische Protokolle uber die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des osterreichischen Reichsrates im Jahre 1917 und 1918. XXII Session. – Wien, 1918. – Bd.1.

References

1. Andrievskiy V. Z mynuloho. – Berlin, 1921. – Т. II.
2. Bukovyna. – 1918. – 13 zhovtnya.
3. Bukovyna. – 1918. – 18 zhovtnya.
4. Bukovyna. – 1918. – 2 lystopada.
5. Veryha V. Vyzvolna borotba v Ukraini. 1914–1923 rr. – Lviv: NANU, In–t ukrainoznavstva im. Ivana Krypyakevycha, 2005. – Т.1.
6. Vynnychenko V. Vidrodzhennya natsii. – Kyiv–Viden, 1920. – Ch. III.
7. Vidrodzhennya. – 1918. – 28 (15) hrudnya.
8. Vistnyk derzhavnykh zakoniv i rozporiadkiv ZO UNR. – 1919. – № 1.
9. Vistnyk Ukrainskoi Narodnoi Respubliki. – 1917. – 7 lyutoho. – Ch.4.
10. Hai–Nyzhnyk P. Akt Zluky UNR i ZUNR: vtilennya i krakh idealu Sobornoj Ukrainy // Regionalni prolemy ukrainskoi istorii. Zbirnyk naukovykh prats. – Uman, 2008. – Vyp.1.
11. Hai–Nyzhnyk P. Persha letunska sotnya Ukrainskoi Halytskoi Armii // Batkivschyna (Kyiv). – 1998. – № 1778. – veresen.
12. Hai–Nyzhnyk P.P., Yaremchuk V.D. Na shlyakhu do Ukrainskoi derzhavnosti v Zakarpatti (rekonstrukciya vyzvolnykh zmahan u XIX – pochatku XX st.) // Zbirnyk naukovykh prats Naukovo–doslidnoho instytutu ukrainoznavstva. – K. : Ukrainke ahenstvo informatsii ta druku “Rada”, 2008. – Т. XXII.
13. Doroshenko D. Istoriya Ukrainy 1917–1923 rr. – K. : Tempora, 2002. – Т. II.
14. Doroshenko D. Uhorska Ukraina. – Praha: Vyd–vo “Vsesvit”, 1919.
15. Zakhidno–Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923. Documenty i materialy. – Ivano–Frankivsk: Lileya–NV, 2001. – Т.1.
16. Zakhidno–Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923. Documenty i materialy. – Ivano–Frankivsk: Lileya–NV, 2001. – Т.2.
17. Klochurak S. Do voli (Spomyny). – Nyu–York, 1978.
18. Kostytskiy M.V., Tyschuk B.Y. Zakhidnoukrainska Narodna Respublika (1918–1923 rr.). – Lviv, 1992.
19. Kuschnytskyi A. Zakarpattya v borotbi (Spohad). – Buenos–Ayres: Vyd–vo Yu.Srednyaka, 1981.
20. Levytskyi K. Velykyi zryv. (Do istorii ukrainskoi derzhavnosti vid bereznya do lystopada 1918 r. na pidstavi spomyniv ta dokumentiv). – Lviv: Chervona kalyna, 1931.
21. Levytskyi K. Istoriya vyzvolnykh zmahan halytskych ukraintsiv z chasu svitovoi viyny 1914–1918: z ilustratsiyamy na pidstavi spomyniv i dokumentiv. – Lviv: Nakladom vlasnym, druknya oо. Vasyliyan u Zhovkvi, 1930. – Ch.3.
22. Lytvin M., Naumenko K. Istoriya ZUNR. – Lviv: Instytut ukrainoznavstva NANU, OLIR, 1995.
23. Lozynskiy M. Halychyna v rr. 1918–1920. – Praha, 1922.
24. Lozynskiy M. Ukrainka revolyutsiya: Rozvidky i materialy. Halychyna v rr. 1918–1920. – Viden, 1922. – Т.V.
25. Mazepa I. Ukraina v ohni i buri revolutsii. – Praha, 1942. – Т.1.
26. Mazepa I. Ukraina v ohni i buri revolutsii. – Praha, 1942. – Т.3.
27. Mateyko R. Halytski lytsari voli. Ukrainski vyzvolni zmahannya na Ternopilschyni 1900–1920 rokiv u konteksti istorii Ukrainy. – Т.: Printer–inform, 2007.
28. Nazaruk O. Rik na Velykiy Ukraini. – Viden, 1921.
29. Nova Rada. – 1918. – 1 lystopada (19 zhovtnya).
30. Nova Rada. – 1918. – 28 (15) lystopada.
31. Nova Rada. – 1919. – 5 sichnya (23 hrudnya).
32. Nova Rada. – 1919. – 11 (24) sichnya.
33. Nove zhyttya. – Stanislav. – 1919. – 17 sichnya.

34. Orshan Ya. Zakarpattya. – Paryzh, 1938.
35. Popyk S.D. Ukrainci v Avstralii 1914–1918. Avstriyska polityka v ukrainskomu pytanni periodu Velykoj viyny. – Kyiv–Chernivtsi: Zoloti lytavry, 1999.
36. Solukha P. Dohovor z Moskvoju proty Hetmana Skoropadskoho. – Khutir dida Petra (SSHA), 1973.
37. Tymoshevskiy V. Istoriya ukrainskoj vlady. – Viden–Kyiv, 1920.
38. Ukrainska suspilno–politychna dumka v 20 st.: Dokumenty i materialy. – Suchasnist, 1983. – T. I.
39. Khymynets Yu. Moi sposterezheniya iz Zakarpattya. – Nyu–York, 1984.
40. Slyakh do katastrofy: Podii v Rivnim: Povstannya otamana Oskilka. – Viden–Kyiv, 1920.
41. Tsehelskyi L. Vid lehend do pravdy: Spomyny pro podii v Ukraini, zvyazani z Pershym Lystopadom 1918 r. – Nyu–York–Philadelphia: Vyd–vo “Bulava”, 1960.
42. Ereignisse in der Ukraine 1914–1922, deren Bedeutung und historische Hintergruende. – Philadelphia: Ferdinand Berger, Printing hous Horn, 1966–1968. – Bd. 2.
43. Haj–Nizsnik P. A két országrész egyesülése: az egységes Ukrajna eszméjének megvalósulása és csődje // Hromada. – 2009. – № 1 (99). – január–február; № 2 (100). – március–április.
44. Volkpresse. – 1918. – 29 zhovtnya.
45. Stenographische Protokolle uber die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des osterreichischen Reichsrates im Jahre 1917 und 1918. XXII Session. – Wien, 1918. – Bd. 1.

Hai–Nyzhnyk P. P., Doctor of Historical Sciences, Academician of the Ukrainian Academy of Sciences, Senior Researcher, National Research Institute of Ukrainian history (Ukraine, Kyiv), Hai–Nyzhnyk@ukr.net

The idea of Unification and construction of Ukrainian statehood (1918–1919)

Expands to implement the idea of catholicity of Ukrainian lands in the Great Ukraine, Galicia and Volyn, Transcarpathia and Bukovina during the late 1918 – early 1919. The article shows the complex path to political unification of ethnic Ukrainian lands, which were in the composition of the different states into a unified Ukrainian state, analyzed processes, implementation, components of the UPR and the Reunification Act ZUNR and its consequences.

Keywords: UNR ZUNR, Catholic, Ukrainian statehood.

Гай–Нижник П. П., доктор исторических наук, академик Украинской академии наук, старший научный сотрудник, Национальный научно–исследовательский институт украинологии (Украина, Киев), Hai–Nyzhnyk@ukr.net

Идея Соборности и строительство украинской государственности (1918–1919 гг.)

Раскрывается воплощение в жизнь идеи соборности украинских земель в Великой Украине, Галиции и Волыни, Закарпатье и Буковине на протяжении конца 1918 – начала 1919 годов. В статье отображается сложный путь к политическому объединению украинских этнических земель, которые пребывали в составе разных государств в единое Украинское государство, анализируется процесс, осуществление, составляющие Акта Воссоединения УНР и ЗУНР, а также его последствия.

Ключевые слова: УНР, ЗУНР, соборность, украинская государственность.

* * *

УДК 262.14(477)

Кунецька О. О.

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини (Україна, Умань), tochylove@mail.ru

ВПЛИВ СТОСУНКІВ СІЛЬСЬКОГО ДУХОВЕНСТВА З ВІРЯНАМИ НА СТАН ПРАВОСЛАВНОЇ ПАРАФІЇ У ХІХ СТОЛІТТІ

На основі архівних джерел, на прикладі Уманського повіту, ілюструються особистісні взаємини між православним духовенством та вірянами у ХІХ ст. та з'ясовується вплив взаємин на стан соціально–духовного життя парафії, висвітлюються окремі фрагменти повсякденного життя парафії та з'ясовуються чинники, що впливають на формування авторитету духовенства у парафіяльному оточенні. Застосування методів історизму, об'єктивності, системності, комплексності та плюралізму дозволило провести системний аналіз широкого кола різнобічних джерел, які у своєму взаємозв'язку дали змогу

персоніфікувати окремих православних священиків Уманщини, визначити їх місце та роль у соціально–духовному житті регіону, а також у суспільно–політичному та соціально–економічному житті ХІХ ст. З'ясовано, що головним гарантом поваги та довіри до особи духівника були неодмінні загальнолюдські цінності, зокрема добро та справедливість. Це той чинник, який сприяв підвищенню авторитету священнослужителя та дозволяв довгий час служити на одній парафії, створюючи священницьку династію. У таких парафіях зберігалися родинні традиції, духовно–моральні цінності, культурно–духовні надбання, мир та злагода.

Ключові слова: стосунки, взаємини, православне духовенство, священик, парафія, віряни, Уманський повіт, судова справа.

Упродовж останніх десятиріч помітно зріс інтерес до релігії як до малоосвоєної ділянки духовної культури. Відбувається переосмислення ролі церкви та її служителів у житті суспільства. На противагу ще донедавна пануючим стереотипам про малозначимість православно–церковної традиції, про нехтування впливу на суспільно–політичне життя, нині утверджується думка про її важливість для збереження миру і злагоди в суспільстві, для формування суспільної маралі.

Характеризуючи парафіяльне духовенство як суспільний стан, хотілось би розглядати не лише персону ієрея, а й те середовище у якому жив та виконував свою місію духовний наставник.

Значна кількість архівних матеріалів дозволяє стверджувати, що досвід і традиції кількох поколінь православних священницьких родин ставали основою для формування світогляду та громадської позиції священнослужителів. Багато пересічних ієреїв уславили себе у суспільно–політичному житті ХІХ ст. та здобули певну симпатію, повагу вірян. Але чи були всі священики взірцевими виконавцями своєї місії? Як міжродинні стосунки духовників впливали на діяльність пастора? Якими були взаємини між духівництвом та вірянами, і чи впливали вони на соціально–духовне життя парафії? На ці питання спробуємо окреслити відповіді.

Тож мета даного дослідження полягає у тому, щоб на основі комплексного аналізу доступної опублікованої літератури та архівних матеріалів, охарактеризувати стосунки між православними священниками та вірянами, а також прослідкувати їх вплив на соціально–духовне життя парафії у ХІХ ст.

З історії православного духовенства написано чимало праць, але даній проблемі не надавалася значна перевага. Окремих її аспектів торкалися у своїх працях такі науковці, як Б.О. Опря [5], С.О. Гладкий [1], А.Л. Зінченко [3], Г.В. Степаненко [7], Ю.В. Хитровська [22] та ін. На регіональному рівні – Т.В. Кузнець [4], О.В. Скус [6]. Проблема потребує подальшого дослідження.

Вивчення біографічних даних історичних постатей дозволяє стверджувати, що нерідко поштовхом до здійснення ними того чи того серйозного життєвого кроку ставали родинні впливи, традиції тощо. У ХІХ ст. життя у шлюбі вважалося природною моделлю поведінки, яку схвалювало суспільство. Досліджуючи такий соціальний стан як духовенство, варто зазначити, що саме воно було єдиною суспільною верствою, для якої шлюб був важливим елементом. Сімейні стосунки у духовних родинах завжди перебували під пильним оком парафіян. Священик та матушка мусили докладати максимум зусиль, щоб їхнє сімейне життя стало прикладом для віруючих. Адже важко було